

УКРАЇНА:

КОНСОЛІДАЦІЯ

СОБОРНІСТЬ

ЗВИТЯЖНІСТЬ

ВЧИНКОВІСТЬ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

Інститут соціальної та політичної психології

УКРАЇНА:

КОНСОЛІДАЦІЯ. СОБОРНІСТЬ. ЗВИТЯЖНІСТЬ. ВЧИНКОВІСТЬ

Матеріали круглих столів „Історія в нас і ми в історії: психологія історичної пам'яті” (19 жовтня 2022 року та 19 жовтня 2023 року)

**Київ
2023**

УДК: 323.2:316.(447)

У 45

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України
(протокол № 14/23 від 07 грудня 2023 р.)*

Редакційна колегія

Юрій Шайгородський – доктор політичних наук, професор, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України

Світлана Чуніхіна – кандидат психологічних наук, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України

Тетяна Бевз – доктор історичних наук, професор, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України

Оксана Яремчук – доктор психологічних наук, доцент, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України

Валерій Саснко – кандидат історичних наук, Музей книги і друкарства України

Дмитро Ларін – доктор філософії в галузі психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Рецензенти

Губеладзе І. Г. – доктор психологічних наук, старший дослідник

Котигоренко В. О. – доктор політичних наук, професор

Україна: Консолідація. Соборність. Звитяжність. Вчинковість :
У 45 матеріали круглих столів „Історія в нас і ми в історії: психологія історичної пам’яті” (19 жовтня 2022 р. та 19 жовтня 2023 р.) / за наук. ред. Ю. Шайгородського та С. Чуніхіної. Київ : Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2023. 135 с.

ISBN 978-617-8352-04-2

До збірника увійшли матеріали Шостого круглого столу „Історія в нас і ми в історії: психологія історичної пам’яті”, спецпроект „Україна: Консолідація. Солідарність. Єдність” (19 жовтня 2022 року) та Сьомого круглого столу „Історія в нас і ми в історії: психологія історичної пам’яті”, спецпроект „Цивілізаційна суб’єктність України – Соборність. Звитяжність. Вчинковість” (19 жовтня 2023 року).

Відповідальність за якість і достовірність матеріалів, а також за відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та інформацію для службового користування, покладається на авторів.

ISBN 978-617-8352-04-2

DOI: 10.553.17/978-617-8352-04-2

УДК: 323.2:316.(447)

© Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023
© Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2023

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ПОЛІТИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ СУСПІЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ	5
Бевз Тетяна. Концепт “єдності” в політичному дискурсі сьогодення	5
Ткаченко Олександр. Екзистенційний вимір російсько-української війни.....	13
Лазоренко Борис. Російсько-українська війна: взаємодія ідентичностей	22
Яремчук В’ячеслав. Українське суспільство в умовах російсько-української війни: консолідація в ім’я перемоги.....	24
Копилов Сергій. До проблеми цінностей національно-громадянського єднання.....	28
Яремчук Оксана. Соціально-психологічна концепція спільного вчинку творення ціннісно-сміслового континууму консолідації української політичної нації	31
РОЗДІЛ 2. ПАТРІОТИЗМ ТА ІДЕЇ СОБОРНОСТІ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	40
Горностай Павло. Історична пам’ять, соціальна амнезія, історичні травми та історичні міфи.....	40
Газізова Олена. Героїзм як чинник формування історичної пам’яті: українознавчі практики.....	44
Яремчук В’ячеслав. Феномен соборності як потужна складова національної стійкості України в умовах російсько-української війни.....	48
Зорич Оксана. Дискурс соборності в нормативно-правових актах України	54
Медвідь Федір, Красун Аліна, Бурлака Артур. Ідея соборності України: політико-правовий вимір.....	59
Чорний Олександр. Громадська дипломатія як складова діяльності громадянського суспільства в умовах російсько-української війни	64

РОЗДІЛ 3. НАЦІОНАЛЬНА САМОСВІДОМІСТЬ, КУЛЬТУРА ТА ЕТНІЧНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ	73
Barchi Beata. Nation creating potential in the conditions of multiculturalty.....	73
Воронова Ольга, Барчій Магдалина. Етнічна толерантність як передумова мультикультурності	75
Воропаєв Євгеній, Бучинська Ганна. Медіапедагогіка мистецтв: мотивування навчання в умовах війни та соціальних катаклізмів	80
Лозова Ольга. Національна самосвідомість у діахронічному вимірі: деякі емпіричні констатації.....	83
Моргун Володимир. Порятунки національних надбань в історії України і подолання комплексу меншовартості науковців.....	86
Привалко Тетяна. Історичні основи становлення українського громадянського суспільства (за матеріалами усної історії Майдану).....	91
РОЗДІЛ 4. СОЦІОГУМАНІТАРНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЕФЕКТИВНОЇ МІЖГРУПОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ	96
Фінько Антон. Солідарність: проблеми обґрунтування (або деякі зауваження щодо переваг “психологічної людини” над “людиною економічною”)	96
Коробанова Ольга. Міжгрупова взаємодія: територіально-історичні контексти життя	112
Чорна Лідія. Аутгрупові та інгрупові настановлення під час війни: історичні і актуальні контексти	117
Васютинський Вадим. Структура і динаміка внутрішньополітичних звинувачень в оцінках українських студентів.....	124
Фінько Антон. Етико-психологічна теорія Володимира Роменця: у контексті соціально-теоретичної проблематики.....	126

approach to nation-building and other approaches that focus on the collective subject, on the group level of the issue.

The research clarified and developed the idea of the structure and functions of nation-building based on historical memory and the principle of multiculturalism, which, in turn, was reflected in a complex structural-functional model of the nation-building and conflict potential of historical psychology in the conditions of multiculturalism. Historical psychology in the developed model appears both as a scientific form and as a given that reflects the socio-psychological features of the historical experience of ethno-cultural communities that build a nation. The proposed conceptual scheme is revealed on the example of the analysis of the psychohistorical discourse of the political and psychological practices of multiculturalism in the EU countries [2].

Nation-building is a unique phenomenon that unfolds in socio-historical time and space. It combines all three modes of socio-historical time - past, present, and future - and, accordingly, "changed" social experience in a certain way, generated by the historical and cultural unity of people, their interaction, joint activities, etc. Understanding the process of nation-building as a complete social-psychological phenomenon helps to recreate unique experiences of learning and mastering social-psychological reality [4].

The modification of historical memory is very important, which is made possible precisely due to the interaction of the idea of national consolidation with the subjects of the deployment of this idea and the object. The main elements of this model correspond to the challenges of modern times: multiculturalism as a certain resource that can be a stimulus for nation-building in modern conditions of globalization; socio-humanitarian technologies based on historical psychology in education and art; development of civil society; modernization of traditions. The main mechanisms for the deployment of the nation-building potential of historical psychology are psychoresonance with historical events, catharsis, confession, the mechanism of joint action associated with the consolidating national myth and the technology of its creation, as well as psychohistorical reconstruction.

Highlighting the unexplained parts of this problem, we note that in general, researchers associate the ethnic "renaissance" with the complication of the cognitive and information structure of the modern world, which causes the revival of ethnicity based on a kind of "information filter" that allows you to cope with the information load. In this regard, social policy and social work, taking into account the societal components of multiculturalism, are relevant [2].

Social psyche, according to the definition of O. A. Donchenko, is a product of the historical and cultural path of a certain society, which embodies the climatic, geographical, landscape conditions of life of the peoples who lived on this territory, as well as the traditional conditions and forms of satisfaction of their basic needs, patterns of activity and behavior in these conditions, instructions for certain reactions, certain thinking, and spiritual orientations.

Indeed, the social psyche is a kind of framework on which social psychology, consciousness, and culture are built and which is the basis for

accepting or rejecting one or another social policy. The political practice of multiculturalism, based on the social background, is directly reflected in the practice of social work [4].

References

1. Yaremchuk O. V. Psykholohiia etnokulturnoi mivfotvorchosti osobystosti [Psychology of ethno-cultural multivital creativity of a person]. Odesa: Feniks, 2013. 431 p. [in Ukrainian]
2. Yaremchuk O. V. Kontseptualizatsiia fenomenu multykulturalizmu v teorii etnokulturnoi mifotvorchosti osobystosti [Conceptualization of the phenomenon of multiculturalism in the theory of ethnocultural myth-creativity of the individual]. *Osobystist u prostori kultury: materialy V Sevastopolskoho mizhnarodnoho naukovo-praktychnoho sympoziumu, 27 chervnia 2013* [Personaliny in the space of cultures: Materials of V Sevastopol International Scientific and Practical Symposium, June 27, 2013]. Sevastopol: Ribest, 2013. 190 p. P. 184–187. [in Ukrainian]
3. Teilor Ch. Multykulturalizm i polityka vyznannia [Multiculturalism and politics in life]. Kyiv: Alterpres, 2004. 172 p. [in Ukrainian]
4. Donchenko O. A., Romanenko Yu. V. Arkhetypy sotsialnoho zhyttia i polityka: hlybynni rehuliatyvy psykhopolitychnoho povsiakdennia [Archetypes of social life and politics: the deepregulations of psychopolitical everyday life]. Kyiv: Lybid, 2001. 334 p. [in Ukrainian]

Ольга Воронова,

*кандидат психологічних наук, доцент
Мукачівського державного університету
<https://orcid.org/0000-0002-6504-240X>*

Магдалина Барчій,

*старший викладач
Мукачівського державного університету
<https://orcid.org/0000-0002-7762-0959>*

ЕТНІЧНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА МУЛЬТИКУЛЬТУРНОСТІ

Входження України у світовий освітній, культурний та економічний простір спонукає до підготовки покоління, здатного до співжиття з різними людьми, що розширює можливості міжкультурного спілкування. Сучасна людина має виявляти повагу та цінувати українську національну культуру, багатоманітність і мультикультурність у суспільстві.

Полікультурність трактується як засадничий принцип побудови якісно нової системи освіти в Україні – повага і прийняття культурного розмаїття в суспільстві, не “злиття”, а співіснування діалогічного типу без втрати кожним із представників соціуму своєї національної та культурної ідентичності веде до духовного, культурного та матеріального збагачення соціуму. Расові, етнічні, культурні чи соціальні відмінності за такого підходу стають факторами інтеграції його в єдине багатокультурне ціле. Соціум збагачується за рахунок етнічного, культурного розмаїття, досвіду спільнот,

які входять в нього, що дає громаді більше шляхів вирішення особистих і суспільних завдань. На основі аналізу сучасної педагогічної думки, зокрема праць В. Борисова, Л. Горбунової та інших, визначено, що концепт мультикультурності побудований як діалогічна система: це середовище, у якому відбувається співіснування і взаємодія різноманітних, рівноправних і рівноцінних культур та їх представників, а також побуту, є певне, специфічне ставлення особистостей до цього різноманіття.

З другої половини ХХ століття у розвинених країнах світу сформувався новий тип відносин між особистістю і суспільством, заснований на особливій морально-ціннісній та нормативно-правовій системі. Надаючи значення захисту прав і свобод особистості, незалежно від її культурної належності, такий тип відносин пріоритетними поставив згоду, мир і ненасилля. Основою такого типу відносин є одна із системоутворювальних особливостей сучасного світу – мультикультурність соціальної сфери. Мультикультурна парадигма зосереджена на граничних основах цивілізації – системах формування особистості, що зумовлюється соціокультурною політикою в межах суспільства в цілому. При цьому розкривається роль мультикультуралізму як об'єднувальної теорії і практики, потенціал якої ще не вичерпаний і яка здатна перешкоджати процесам відокремлення в суспільстві та прискорювати розвиток цивілізації. Мультикультуралізм поширюється на систему науки, освіти, права, цінностей, моралі, релігії, інформації [1].

Поділяємо погляди сучасної дослідниці О. Ананьєвої, що в контексті мультикультуралізму неодмінною передумовою нових комунікативно-доцільних відносин, безумовно, є толерантність, яка стала фактором виживання і повноцінної діяльності соціуму. Толерантність набула свого втілення в різноманітних соціальних практиках, постаючи як моральна цінність, культурна норма, передумова руху людей до єдності і співпраці, як механізм функціонування мультикультурного соціуму [2].

У сучасному суспільстві, коли все більше число людей залучено в інформаційну взаємодію, однією з важливих характеристик демократичної держави визнають толерантність поглядів, суджень людей. Сьогодні проблема толерантності пов'язана з тим, що на перший план висуваються стандарти й правила, необхідні для загального виживання і вільного розвитку (етика і стратегія ненасильства, ідея терпимості до чужих думок і поведінки, надбань, культури, ідеї діалогу культур та співпереживання, пошуку взаємоприйнятних компромісів тощо). Сьогодні визнання суверенності й цінності іншого є неодмінною умовою не тільки інтеграції, а й простого виживання в сучасному світі. Більшість країн світу нині є мультикультурними, і ступінь їхньої мультикультурності в умовах глобалізації постійно підвищується, що висуває на порядок денний наукове осмислення цього явища в рамках толерантності, а також дослідження культурологічного підходу як провідного у формуванні толерантності. Очевидним стає те, що подальший розвиток гуманного суспільства

неможливий без розвитку толерантності сучасної людини, що має відбуватися насамперед в освітньому процесі.

Вітчизняні вчені пов'язують проблему мультикультуралізму з питаннями національної ідентичності і толерантності (І. Бубнов, Ю. Халілова-Чуваєва). Ідеї мультикультурної освіти послідовно розвивають й українські вчені Р. Агадуллін, В. Андрущенко, А. Богущ, О. Глузман, О. Грива, О. Дубасенюк, В. Компанієць, В. Кремень, Г. Назаренко, Н. Якса.

На думку О. Ананьєвої, сучасне мультикультурне суспільство, породжене глобалізаційними тенденціями, – не просто діалог між етнолінгвістичними та етноконфесійними групами, особистістю і суспільством загалом, а спільний комунікативний простір, складник соціокультурного простору, який, по суті, є надетнічним. Таке мультикультурне суспільство адекватне самій суті постмодернізму як стану сучасної глобалізованої культури. Суспільство сучасної України також відповідає цим особливостям [2].

В умовах сучасного глобалізованого світу толерантність є неодмінною передумовою в соціальних зв'язках та нових формах комунікативно-доцільних відносин. Що ж до ідеї глобального культурного розвитку, то ретроспектива вивчення толерантності дає змогу побачити її як прагнення “золотої середини” (Аристотель); умову подолання страждань (Ф. Аквінський) і спокус (Е. Роттердамський); симпатію (А. Сміт, Д. Юм) і співчуття (Ж.-Ж. Руссо, А. Шопенгауер); загальний людський обов'язок (І. Кант); міру рівноваги (Й. Гете) і принцип збереження (К. Ясперс). А також як внутрішній регулятор ставлення до іншого (Ж.-П. Сартр); подолання власного мовчання (А. Камю); показник розвитку цивілізації (А. Уайтхед) тощо. У ХХІ столітті толерантність стала однією з моральних основ світового суспільства. Саме в такому значенні толерантність постає як культурна норма та етична цінність.

Одним із важливих напрямів наукової та освітянської діяльності є формування культури толерантності юнацтва на ґрунті активізації процесів розвитку етнічної самосвідомості молодого покоління багатонаціональних, поліконфесійних держав, до яких належить й Україна. Оскільки проблеми нестабільного, непрогнозованого сьогодення, ускладненого військовими діями у нашій країні і терористичними загрозами загальносвітового значення, уже неможливо розглядати, абстрагуючись від проблем етнічності, етнонаціональної самосвідомості та етнічної толерантності, передусім молоді, яка визначатиме подальший соціальний, економічний, правовий та політичний розвиток країни.

Етнічна толерантність – органічний складник толерантності особистості, яка відображає терпимість до будь-яких проявів іноетнічного менталітету (в культурі, поведінці, характері, способі життя, мислення, ставлення до оточення тощо). Натомість інтолерантність визначають як прояв нетерпимості у відносинах і поведінці людини під час її взаємодії з іншими етнічними спільнотами. На думку вчених, проявами етнічної

інтолерантності є дискримінація, ксенофобія, націоналізм, екстремізм, тероризм, які актуалізуються в умовах міжетнічних конфліктів, загроз мирному співіснуванню в суспільстві, цілісності власної етнічної групи тощо. Етнічна толерантність проявляється в різних критичних ситуаціях міжособистісного та персонального вибору. Міра прояву етнічної толерантності залежить від наявності в людини досвіду спілкування з представниками тієї чи іншої етнічної спільноти.

Ідея формування толерантності полягає в тому, щоб забезпечити особистості всі необхідні умови для її духовного розвитку, інтелектуально-моральної свободи, вибору поведінки, формування почуття громадянськості, патріотичної і національної самосвідомості, вільної світоглядної позиції, вміння відстоювати свої переконання щодо збереження миру на Землі, гуманного та толерантного ставлення до оточуючих.

Для діагностики толерантності здобувачів вищої освіти нашого університету ми скористалися експрес-опитувальником “Індекс толерантності” (Г. Солдатова, О. Кравцова, О. Хухлаєв, Л. Шайгерова). Цей опитувальник дав змогу діагностувати етнічну толерантність, соціальну толерантність, толерантність як рису особистості, а також загальний рівень толерантності (високий, середній, низький).

У результаті дослідження, ми отримали такі показники за параметром “етнічна толерантність”: 36% опитаних мають високий, 52% – середній і 12% – низький рівень етнічної толерантності.

За параметром “соціальна толерантність”: у 30% досліджуваних виявлено високий її рівень, у 67% – середній, а у 3% – низький рівень соціальної толерантності.

За параметром “толерантність як риса особистості” високий рівень продемонстрували 42%, а середній – 58%, опитаних; низький рівень не виявлено.

За показником “загальногрупового рівня толерантності” середній рівень зафіксовано у 89% досліджуваних, 6% мають високий рівень і 5% – низький рівень загальногрупової толерантності.

Такі показники дають підстави зробити висновок, що найпроблемнішою взаємодією для досліджуваних є міжетнічна взаємодія, про що, зокрема, свідчить найвищий показник низького рівня етнічної толерантності, порівняно з іншими її видами. Відповідно проблема етнічної толерантності в рамках розвитку етнічної самосвідомості сучасних юнаків і дівчат є актуальною. Також досліджувані мають найвищі показники високого рівня толерантності як риси особистості, що свідчить про те, що вони готові виявляти толерантність як внутрішньоособистісну властивість у дещо абстрагованій формі (усвідомлення цінності толерантності – когнітивний компонент етнічної самосвідомості), а в реальному житті це важче, оскільки пов'язано з різноманітними, нерідко й негативними, емоціями (вияв толерантного ставлення – афективний компонент етнічної самосвідомості) і цього доводиться вчитися (реалізація толерантних дій і вчинків – конативний

компонент етнічної самосвідомості). Сьогодні багато уваги приділяється дослідженню розвитку, формуванню та вихованню толерантності у зв'язку з тим, що толерантність — важливий компонент життєвої позиції зрілої особистості [3].

Отже, в епоху глобалізації, толерантність визначають як універсальне поняття, ідею, свідчення того, що не може бути єдиного культурно-екзистенційного фундаменту існування людства. Формування новітньої моделі толерантних відносин може бути повністю сформоване в межах соціокультурних концепцій, спрямованих до глобалізованого мультикультурного простору. Осмислення цієї проблематики та розробки з розвитку толерантності в мультикультурному середовищі є стратегічно важливою метою для соціокультурного простору світу й України.

Поділяємо думку української дослідниці О. Ананьєвої, що розвиток мультикультурних компетентностей сучасного соціуму передбачає становлення новітнього соціокультурного феномену – мультикультурної особистості, яка має уявлення про цінності світової культури; володіє соціальними та ціннісно-орієнтаційними здібностями міжкультурної комунікації; відчуває толерантність та емпатію у ставленні до інших культур та соціальних груп; активно взаємодіє з представниками різних культур, зберігаючи водночас власну культурну ідентичність.

Отже, саме мультикультурна освіта може посприяти формуванню особистості молодого покоління, вільного від забобонів та негативних етнокультурних стереотипів, покоління, яке володіє розвиненим почуттям поваги до інших культур, має навички співжиття в злагоді з представниками інших культур, а також знає, цінує і поважає свою культуру, історію і традиції, вибудовує свою громадянську позицію на основі толерантності і розуміння культурного різноманіття.

Список використаних джерел

1. Ткаченко В. Мультикультуралізм, національна ідентичність і проблеми єдиного освітнього поля. *Психологія особистості*. 2011. № 1 (2). С. 6–15.
2. Ананьєва О. П. Мультикультуралізм і толерантність як соціально-філософські концепції соціокультурного простору: автореферат дис. д-ра філос. наук: спец. 09.00.03. Одеса, 2016.
3. Павленко В. М., Мельничук М. М. Психологія толерантності особистості (на матеріалі дослідження студентів): монографія. Полтава: Мирон І. А., 2014. 244 с.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>